This is the postprint or accepted manuscript of “Varför finns det så få brandkvinnor?” Publicerat i: Åbo Underrättelser, 23.02.2019, s. 14–15.

Har du någonsin träffat en brandkvinna? (alternativ titel: Varför finns det så få brandkvinnor?)

Brandkvinnor kan vara svåra att finna. En orsak till det är faktiskt att personer, som utöver yrket, kallas för *brandmän*. Språkbruket avspeglar inte verkligheten, det bidrar till att skapa verkligheten.

När man slår upp ordet *brandkvinna* i svenska en- och flerspråkiga ordböcker, får man inga resultat. Samma händer, när man söker i den offentliga sektorns pensionsförsäkrare Kevas databas för yrkesbeteckningar. Kvinnor, som yrkesmässigt släcker bränder, benämns oftast som *kvinnliga brandmän* eller bara *brandmän* på svenska.

Kristina Gissler, som jobbar med att släcka bränder i Sverige, berättar i en artikel i Språktidningen från oktober 2017 att hon är van vid benämningen *brandman*, men att den också blir ifrågasatt, ofta av barn: ’Du är ingen brandman, du är en brandkvinna!’.

För en språkvetare är det ingen överraskning att det är just barn som reagerar på att en kvinna kallas för *man*. I sin språkinlärning har barn ju alldeles precis lärt sig att människor vanligtvis delas in i två skilda kategorier: män och kvinnor. Språket har bidragit till att skapa deras värld.

Varför tycker många ändå att det är helt ok att använda benämningen *brandman* även för kvinnor? Ett argument är att det finns nästan inga kvinnor inom yrket: endast 0,2%, d.v.s. 4 eller 5, av de 2257 kommunala brandbekämparna i Finland, som bar yrkesbeteckningen *brandman* år 2017, var kvinnor. Varför borde beteckningen ändras när det bara gäller en försvinnande liten minoritet?

Men argumentationen går fel: En orsak till att så få kvinnor väljer yrket är att det fortfarande heter *brandman*. Flickor och unga kvinnor kommer inte ens på att drömma om att bli *brandmän* – de är ju inga män! I ordets maskulina form är kvinnor inte representerade.

Det är klart att även de höga fysiska kraven yrket innebär, kan vara ett hinder för kvinnor. Och det är inte bara den språkliga representationen genom ordet *brandman*, som bidrar till att flickor och kvinnor inte söker sig till utbildningen inom brandkåren. Den språkliga representationen går hand i hand med den visuella. Och även den domineras av män.

Ett aktuellt exempel är TV-showen *Suomen paras palomies (Finlands bästa brandman)*. Som åskådare får man inte intrycket att ordet *palomies* kunde uppfattas som könsneutralt. Tvärtom: Alla brandbekämpare som deltog var män och deras manlighet sattes i fokus, t.ex. när de fotograferades sjortlösa för brandmanskalendern.

Den språkliga representationen av yrkeskategorin genom ordet *brandman* och den visuella representationen på TV, på nätet, i barnböcker och på gatan förstärker varandra och skapar en bild av yrket som uteslutande manlig. Men flickor behöver förebilder för att våga välja det eller för att ens komma på att möjligheten finns.

Om det fortfarande finns så få brandkvinnor, som de skulle kunna träffa eller råka se, så kan en språklig representation väga upp. Att använda ordet *brandkvinna* kan bidra till att skapa

föreställningen att kvinnliga brandbekämpare finns. Inte bara i språkinlärningsprocessen bidrar språket till att utforma vår verklighet.

Borde vi alltså tala mera om *brandkvinnor*? Svaret är: Ja och nej.

Att använda ordet *brandkvinna* skulle ge synlighet för kvinnor inom yrket. En rad studier visar att användningen av könsspecifika feminina personbeteckningar, t.ex. genom användningen av frasen *brandkvinnor och brandmän*, leder till att flera personer tänker på kvinnor.

Många av studierna har gjorts på tyska. Tyskan och svenskan har gjort en motsatt utveckling när det gäller användningen av feminina personbeteckningar. Medan svenska språkbrukare har slutat använda ord som *lärarinna* eller *försäljerska*, har människor i (Väst-)Tyskland[1], Österrike och den tyskspråkiga Schweiz börjat använda feminina former i allt större utsträckning.

Båda utvecklingarna hörde samman med kvinnorörelsen och utgick från att allt fler kvinnor utövade yrken, som förut hade uppfattats som manliga.

Förutsättningarna i de två germanska språken var lite olika: I svenskan fanns jämförelsevis få feminina personbeteckningar. Man slutade att använda dem och satsade på att formerna som *lärare* skulle få ett mer och mer könsneutralt innehåll.

Tyskan tillåter bildningen av en feminin form med ändelsen *-in* för en stor del av alla personbeteckningar: *Lehrer* blir *Lehrerin* (lärare), *Fahrer* blir *Fahrerin* (chaufför) o.s.v. Och medan artikeln, alltså ordet *en*, är den samma för maskulina och feminina former i svenskan, kräver den feminina formen i tyskan även en annan artikel, alltså *eine* eller *die Lehrerin* istället för *ein* eller *der Lehrer*.

Eftersom genussystemet på så sätt är mycket djupare rotad i grammatiken, ansåg många tyska feminister det som nödvändigt att börja använda feminina former i alla kontexter, där både män och kvinnor avsågs. De ovan nämnda studier visade ju att de maskulina formerna faktiskt uppfattades som manliga, d.v.s. personer som deltog i enkätundersökningar, som läste eller hörde dem, tänkte mestadels på män.

Utvecklingen i svenskan gick alltså mot en könsneutralisering medan utvecklingen i tyskan ledde till en könsspecificering. Båda har för- och nackdelar.

Att specificera genom att använda både maskulina och feminina former ger kvinnor större synlighet i samhället, även inom yrken, där det jobbar mycket fler män än kvinnor. Det gäller faktiskt också tvärtom: Att specificera könet ger män en större synlighet i branscher dominerade av kvinnor och på så sätt öppnar möjligheten för flera pojkar att komma på och våga välja ett visst yrke.

En nackdel av de tyska så kallade dubbelformer *Lehrerinnen und Lehrer* är att de är längre. Antagligen känns de onödigt komplicerade ur många tyskspråkigas perspektiv. Ur språkekonomisk synvinkel är ett könsneutralt alternativ att föredra.

Därutöver bidrar en könsspecificering genom att nämna kvinnor och män även till att ännu mera osynliggöra människor med könsidentiteter bortom manligt och kvinnligt.

Vad kan lösningen då vara för våra brandkvinnor (och för alla andra svenska yrkesbeteckningar, som inte är könsneutrala)? Att göra både och!

---

[1] I Östtyskland har utveckling tills återföreningen varit som i svenskan: Även kvinnor betecknades med former som *Lehrer* eller *Fahrer*.

Vi kan göra kvinnor inom yrkesgrupper synliga genom att strategiskt använda dubbelformen *brandkvinnor och brandmän* i vissa sammanhang. Det skulle t.ex. vara viktigt när barn informeras om yrket på tillställningar, där de har möjlighet att träffa brandbekämpare. Den här språkliga representationen skulle väga upp den visuella representationen, som nödvändigtvis uppstår då de äkta brandbekämpare som står framför dem i de flesta fall ändå kommer att vara män.

Samtidigt kunde ett könsneutralt ord införas som officiell yrkesbeteckning och användas i alla fall där språkekonomin inte tillåter en dubbelform och även i vardagsspråket omväxlande med dubbelformen. Det könsneutrala ordet skulle då genom språkliga kontexter och genom visuella representationer fyllas med en betydelse som omfattar kvinnliga, manliga och alla andra människor, som utövar yrket.

Här finns det även valmöjligheter för finlandssvenskan: Vi skulle kunna använda ordet *brandbekämpare*, som togs in i Svenska Akademins Ordlista redan år 1998. Eller varför inte välja det finlandssvenska lika könsneutrala alternativet *brandkårist*, som redan finns med i finlandssvenska ordboken?

Hanna Acke, universitetslärare i tyska